

7. Szempontok a magyar nagyvárosok kulturális potenciáljához

Rechnitzer Zsófia

7.1. A nagyvárosok kulturális potenciálja

Kutatásunkat két metszetben végeztük. A kutatás első fázisában *statisztikai* alapon mértük fel a városok közművelődési funkciókat ellátó kulturális intézményeit az irodalom, a képzőművészet és a színházterületén. A kulturális ágazatok helyszíneit vizsgáltuk a városokban, így a könyvtári ellátottságot, a közgyűjtemények jelenlétét és igénybevételét, valamint a színházi kapacitásokat. Az intézményrendszer méretét és annak felhasználói bázisát vizsgáltuk az általuk nyújtott szolgáltatás és a felhasználói oldal magatartása mentén, amiből következtetéseket vontunk le az intézményrendszer használatára lokális és térségi szinten.

Második lépésként a statisztikai adatokat *empirikus elemzésekkel* egészítettük ki, mivel a kultúra intézményrendszerének valós adottságai, befolyása a hazai kulturális életre és magának a városnak, a városok közösségeinek formálásában játszott szerepe nem volt kiolvasható pusztán a statisztikai adatokból. Az empirikusan vizsgált intézmények esetében statisztikai összehasonlításokat nem állt módunkban végezni. Azonban kutatásunk kimutatta, hogy többségében ezek az intézmények, események gyakorolják a legnagyobb hatást a városok kulturális imázsára, azok kulturális versenyképességére. A két módszer egymást kiegészítve kísérletet tesz a városok kulturális intézményrendszerében rejlő potenciál érzékeltetésére.

7.1.1. Módszertan

Jelen vizsgálat alapjául az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) 2014-es *Kulturális statisztika* című, ágazatokra bontott statisztikái szolgáltak. Az EMMI kulturális statisztikáiban a következő ágazatok találhatók meg: a könyvtárak, az állatkertek (vadasparkok és kultúrparkok), a muzeális intézmények, a kiállításszervezők, a levéltárak és az előadó-művészeti szervezetek (színházak, táncgyűttek, zenekarok). A statisztikákban található adatokat az EMMI évente gyűjti be a közművelődési tevékenységet folytató intézményektől, szervezetektől függetlenül attól, hogy ezek köz- vagy magánfinanszírozásból valósulnak meg. Az adatokat az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program részeként évente kell a kulturális intézményeknek az EMMI rendelkezésére bocsátaniuk.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy a *minta nem tekinthető teljesnek*, hiszen a döntően állami és önkormányzati szervek, irodák nyilvántartásából hiányzó kulturális intézmények

nem szerepelnek a statisztikákban. Ennek oka vélhetőleg az azok méretéből vagy eléréséből fakadó hiányokban keresendő. Továbbá azt is meg kell jegyeznünk, hogy gyakorta téves vagy oda nem illő adatokat is találhatunk a statisztikákban, amelyeket kutatásunk igyekezett kiszűrni, ennek ellenére maradhettek hibás adatok, hiányok számításainkban a szolgáltatott adatok téves vagy hiányos volta miatt. Emellett több esetben a minta olyan alacsony volt, amelyből következtetéseket nem, vagy csak alig tudtunk levonni.

A statisztikai elemzés a városok kulturális infrastruktúrájának első szintű felméréséhez mindenesetre megfelelő módszernek bizonyult. Segítségével láttatni tudtuk a városok *intézményrendszerei beágyazottságát*, továbbá azok használatának méretét és mértékét. Három kulturális irányzat fő terepeit vettük górcső alá: a *színházak*, a *könyvtárak és a közgyűjtemények* igénybevételét, az azok által nyújtott szolgáltatásokat. Ennek megfelelően az EMMI statisztikáit használva bemutattuk a városokban jelen lévő, az ágazatokat reprezentáló közművelődési feladatokat ellátó intézményeket, tehát a színházakat, a múzeumokat és a könyvtárakat.

Elmondható, ha kultúráról értekezünk, mindig a minőség, a *minőségi kultúra* fogyasztás a mérce. Hiszen a fogyasztó a minőség mércéje felől közelít a kulturális produkciókhoz. A minőség mércéje az, ami segít diverzifikálni a programok kínálata között (KAPITÁNY–KAPITÁNY 2005).

Annak érdekében, hogy reális képet kaphassunk a kultúra minőségéről az adott városokban, kutatásunk második fázisaként empirikus vizsgálatokat végeztünk. Tehát a térségek közművelődési funkcióit ellátó intézményeken túl bemutattunk olyan *szervezeteket, intézményeket*, amelyek *kulturális vonzereje* révén a városi imázs fontos részévé váltak.

Tették ezt úgy, hogy a városok kulturális szövetéből organikusan fejlődtek ki. Így a városok kulturális szereplőinek és polgárainak valós kulturális potenciálját – és később igényét – mutatják, tehát szerves tényezőivé váltak a városok kultúráját és kulturáltságát reprezentáló eseményeknek. Vizsgálataink alapján az ilyen kezdeményezések közül azok nőttek országos vagy nemzetközi rangúra, amelyek magaskultúrát képviselnek.

Így kutatásunk második fázisában olyan intézményeket vizsgálunk, amelyek a *minőségi vagy magaskultúrát* hivatottak képviselni minimum országos, de gyakran nemzetközi szinten. Megállapíthattuk, hogy ezen intézmények általában alulról jövő, a város kulturális szövetéből kibúvó kezdeményezésekből indultak.

7.2. A színjátszás és a színházak

A színjátszás térbeliségének vizsgálatakor színházakat (hagyományos, báb-, kamara-, alternatív, szabadtéri színházakat), színműhelyeket, színitársulatokat és egyesületeket listáztunk az általunk elemzett statisztika (19. táblázat). A nyolc nagyvárosban összesen 23 *színházi szervezet* 65 játszóhelye, színpadja üzemel, amelyeken a 2014-es évben 6691 előadáson 1 152 704 látogató vett részt.

A nyolc nagyváros közül látogatószámban 2014-ben Pécs állt az élen. Itt 216 166 látogatót regisztráltak. A soron következő Miskolc volt 180 262 látogatóval. A legkisebb látogatószámot Nyíregyházán mérték 98 699 látogatóval, ugyanitt volt a legkevesebb előadás is, összesen 344. Érdekes megfigyelni, hogy az előadásszám nem mindig függ össze a látogatószámmal. Például amíg Szegeden 763 előadásra 104 998 látogató jutott, addig

ennél több mint 15%-kal kevesebb előadást (653) Győrben 164 030-an néztek meg. Magas előadásszám mondható el Székesfehérváron is, ahol 828 előadást jóval kevesebben láto-gattak meg, mint az imént említett, lényegesen kevesebb előadást bemutató Győrben. Itt mindössze 117 618 fő váltott jegyet a darabokra.

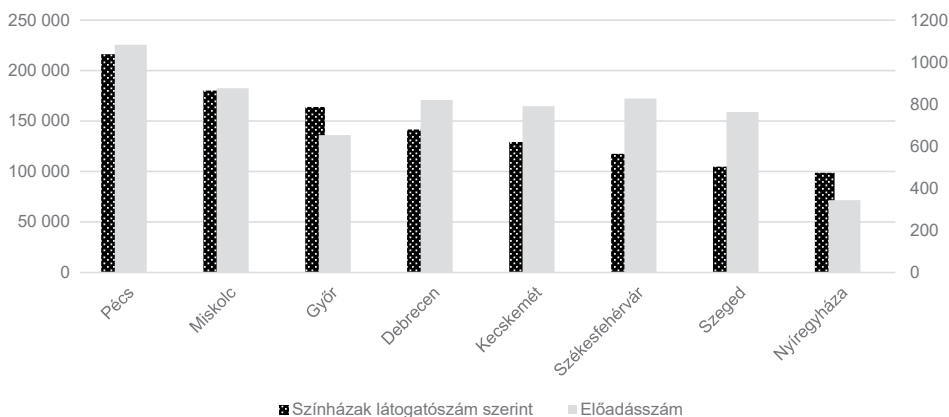
19. táblázat

Színházak összesítése a nyolc elemzett városban és Budapesten (2014, db, fő)

Város	Színházak, társulatok száma	Játszó-helyek száma	Látogatók összesen	Összes látogatóból bérletes	Normál férőhelyek összesen	Előadások összesen
Debrecen	3	7	141 583	78 465	1 386	820
Győr	3	4	164 030	70 008	926	653
Kecskemét	4	9	129 348	76 119	817	791
Miskolc	4	8	180 262	2 915	1 342	876
Nyíregyháza	1	6	98 699	55 587	1 831	344
Pécs	7	14	216 166	49 768	1 783	1 083
Szeged	9	12	104 998	48 147	2 019	763
Székesfehérvár	2	5	117 618	57 835	743	361
Budapest	106	146	4 082 697	232 819	25 971	13 477
Összesen	23	65	1 152 704	438 844	10 847	5 691

Forrás: Kulturális Statisztika 2014 színházakra vonatkozó adatai alapján a szerző saját szerkesztése

Az 16. ábrán látható, hogy az egy lakosra jutó színházi látogatottság nagy különbségeket mutat a nagyvárosok között. A városok nagyobb csoportjában kiegyenlített látogatás figyel-hető meg, egyedül Pécs ugrik ki, míg a többieknél egyenletesnek tekinthető a látogatottság.

16. ábra

A városok színházainak látogató- és előadásszáma (2014)

Forrás: Kulturális Statisztika 2014 színházakra vonatkozó adatai alapján a szerző saját szerkesztése

A statisztikák külön kezelik a *bérletes előadásokat* (20. táblázat). A bérlettel rendelkező látogatókra jellemző, hogy lakóhelyükhöz közeli színházat látogatnak szívesen, és ezt rendszeres gyakorisággal teszik. Őket a színházak törzsközönségének is tekinthetjük. Két kivételtől eltekintve a bérletes látogatók aránya az elemzett városok zömében 42,7% és 58,8% közé esik. Az egyik kivétel Pécs, ahol mindössze 49 768 látogató, vagyis az összes látogató 23%-a rendelkezett színházi bérlettel; a másik Miskolc, ami különösen meglepő, hiszen itt az összes látogató pusztán 1,6%-a váltott bérletet.

20. táblázat

Látogatók jegyvásárlásai (2014, db, %)

	Összes színházi jegyvásárlás (db)	Ebből bérlettel rendelkező látogatók (db)	Bérletesek aránya az összes látogatószámból (%)
Debrecen	141 583	78 465	55,4
Győr	164 030	70 008	42,7
Kecskemét	129 348	76 119	58,8
Miskolc	180 262	2 915	1,6
Nyíregyháza	98 699	55 587	56,3
Pécs	216 166	49 768	23,2
Szeged	104 998	48 147	45,6
Székesfehérvár	117 618	57 835	49,2

Forrás: Kulturális Statisztika 2014 színházakra vonatkozó adatai alapján a szerző saját szerkesztése

Fontos röviden bemutatnunk a *budapesti színházi kínálatot* is. Hiszen míg a nyolc városban 65 színpadot 23 színház tart fenn, addig Budapesten 106 színház 146 játszóhellyel várja az érdeklődőket. Budapest a tárgyévben 25 971 előadáson 4 082 697 látogatót, míg a nyolc város összesen 6691 előadáson 1 152 704 látogatót fogadott.

A nagyvárosok lakóinak kultúrafogyasztása természetesen nem csak lakóhelyükre korlátozódik, hiszen a *kultúrafogyasztó közönséget a mobilitás jellemzi*. Így a kultúrafogyasztók gyakorta látogatnak el más városokba, a fővárosba is kulturális éhségük kielégítése céljából. Éppen ezért a Budapesten mért több mint 4 millió fős látogatószámba nemcsak fővárosi vagy annak vonzáskörzetében élő kultúrafogyasztókat számolunk, hanem országos, sőt nemzetközi látogatókat is. Ez egyfelől természetes és jó, másfelől problematikus, hiszen a *niche* – vagyis a különleges, alternatív, kísérleti – színházi előadások kevésbé vándorolnak az országban, kisebb eséllyel mutatják be ezeket vidéki nagyvárosokban, ami visszaveti a városok kulturális fejlődését.

Erre a hiányra – amelyet nevezhetünk inkább lehetőségnak vagy igénynek – remekül reflektálnak a különböző *színházi és operafesztiválok*. Ezen fesztiválok célja éppen a – gyakorta a fővárosban megtekinthető – *niche-produkciók*, feltörekvő társulatok bemutatása vidéken. Az ilyen, éves rendszerességgel megrendezésre kerülő programokról empirikus kutatásunk folytán megállapítottuk, hogy azokban a városokban sikeresek, amelyekben az adott kulturális produktumnak már van *befogadóbázisa*.

7.2.1. Színházi városok, fesztiválok – Pécs és Szeged

Nem meglepő tehát, hogy a két legerősebb színházi bázissal rendelkező városunk, Pécs és Szeged ad otthont a *Pécsi Országos Színházi Találkozó*nak és a *Szegedi Szabadtéri Játékok*nak. Látogatók szempontjából Pécsset tekinthetjük a legjelentősebben színházbarát városnak a maga 216 ezres látogatószámával. *Pécs*ett hét színház üzemel 14 színpadon. Ebből legjelentősebb a Pécsi Nemzeti Színház, az év összes előadásából a városban 381-et szerveztek itt, ami 115 041 fős látogatószámot jelentett a színháznak, ami több, mint a városi összes színházlátogató-számának 55%-a. Pécs emellett helyet ad a POSZT-nak, vagyis a Pécsi Országos Színházi Találkozóknak, amely a városi színjátszáson túl országos szintű színházi fesztivál.

A POSZT-ot 2001 óta évente rendezik meg a városvezetés, a Magyar Színházi Társaság és a Magyar Teátrumi Társaság szervezésében (Három évre megújították a POSZT vezetésének mandátumát [2018]). Indulásakor a teljes magyar színházi élet reprezentatív, szakmai alapokon nyugvó seregszemléje volt, mára pedig a hazai és a határon túli színházi élet legnagyobb jelentőségű fesztiválja.

A tíznapos POSZT legfontosabb eleme a rendezőkből, színészekből, kritikusokból álló szakmai zsűri által válogatott előadásokat bemutató versenyprogram. Emellett koncertek, opera-, operett- és vígjáték-előadások, valamint a közönségtalálkozók, beszélgetések és társművészeti események tarkítják a POSZT programját.

Az elemzett városok közül Szeged mutatja a legnagyobb diverzitást a színházak számát illetően. A városban kilenc színház üzemel, amelyek 12 állandó vagy időszakos játszóhelyet tölthetnek meg 763 előadással a tárgyévben, ami 104 ezer látogatót vonzott. Szegeden 2019-ben 88. alkalommal rendezték meg a Szegedi Szabadtéri Játékokat. A szabadtéri játékok ötletét először a Franciaországban tanult rendező és színházi szakember, Hont Ferenc vetette fel 1927-ben. A már Európa-szerte elterjedt szabadtéri színházi rendezvények első hazai példája végül 1931 nyarán valósult meg Voinovich Géza *Magyar passió*jának Dóm téri előadásával (LUGOSI 1938). A játékok ezt követően Szeged leglátogatottabb rendezvényévé váltak, egészen 1939-ig. Egy húszéves szünet után végül 1959-ben szervezték meg újra a játékokat, amely azóta minden nyáron Szeged kulturális életének fénypontját és egyben a város legnagyobb turisztikai attrakcióját képezi, ugyanis 2008-ban már a nézők közel kétharmada (66%) Szegeden kívülről érkezett (HERCZEG 2009), ami vállalkozásfejlesztési és városfejlesztési szempontból is jelentős adat.

A játékok programját a megelőző évad szegedi, budapesti, vidéki és külföldi társulatainak opera-, operett-, musical-, dráma-, vígjáték-produkciói és gyermekelőadásai teszik ki, amelyeket komolyzenei koncertek és táncelőadások kísérnek. A programokon 2017-ben összesen 68 493 fő vett részt,⁴² az előadások bruttó jegyárbevétele ugyanebben az évben 556 145 222 forint volt (*A Szegedi Szabadtéri Játékok 2017. évi programsorozatának szakmai értékelése* 2017).

⁴² A Szegedi Szabadtéri Nonprofit Kft. tevékenységéről szóló 2017. évi adatszolgáltatás alapján.

7.2.2. A Győri Balett

A színházi látogatószámot szemléltető listán Győr áll a harmadik helyen a maga 164 030 látogatójával három színház csupán négy színpadán. Érdekes, hiszen ez jóval kevesebb helyszín, mint az imént bemutatott két városnál. A bemutatott 653 előadás is magas aránynak bizonyul a többi nagyváros színházi előadásaihoz képest. Győr a színpadok magasabb fokú leterheltségét mutatja, mint a korábbi két város.

A Győri Nemzeti Színház épülete ad otthont a *Győri Balettnek*. A Győri Balett társulata Markó Iván által alapított társulat, amely 1979-ben a Magyar Állami Balettintézetben végzett osztály egy csoportjából jött létre. A csoport Győrbe költözött, 1991-ig Markó vezette, majd Kiss János vette át a társulat vezetői feladatait. A csoport a klasszikus baletten túl a táncművészet minden ágát felöleli.

Az EMMI táncgyűtesekre vonatkozó statisztikája alapján 2014-ben a Győri Balett társulata Magyarországon 54 előadást tartott, amelyekre 36 274 látogató váltott jegyet.⁴³ Győrben a *Győri Nemzeti Színház* nagyszínpadán havonta egy vagy két alkalommal léptek fel.⁴⁴ A társulat jelenléte a győri színházi életben és a város kulturális imázsára gyakorolt hatása meghatározó.

A *Magyar Táncfesztivált* 2005-től rendezi meg a Győri Balett, így a város válik az egyhetes nyár eleji rendezvénnel a táncművészet magyarországi fővárosává. Minden jelentős hivatásos táncgyűttes képviselteti magát, de az alternatív, kísérletező társulatok is bemutatkozási lehetőséget kapnak. 2019-től megújult szabadtéren is láthatók a rendezvények, sőt 2015-től Gyermek Táncfesztivál működik a nagyrendezvény keretében. A fesztivál nemzetközi fogadtatása is kedvező, megjelennek külföldi együttesek is.

7.3. A könyvtárak

A tárgyalt nyolc város – megyeszékhelyi volta miatt – *mind üzemeltet megyei hatókörű könyvtárat* (21. táblázat, 17. ábra). A nyolc nagyvárosban összesen 106 könyvtár és levéltár 181 egységben működik. Az összes regisztrált felhasználó 468 818 fő volt 2014-ben. A vizsgált könyv- és levéltárak összesített állománya 21 428 073 darab könyvtári dokumentumot foglalt magában. Viszonyításképpen Budapesten a 380 könyvtári egységnek 671 708 regisztrált felhasználója van. A főváros összesített dokumentumállománya 37 796 517 darabból állt a tárgyévben. Érdekes megfigyelni, hogy míg Budapesten 4 765 759 személyes helybeni használati alkalmat regisztráltak, addig a nyolc városban összesen 5 488 853 személyes helybeni használatot jegyeznek, ami jóval meghaladja a budapesti adatot.

⁴³ Az EMMI statisztikái a Magyarországon megvalósult előadásokat egyben listázza, így nem biztos, hogy az összes előadás a Győri Nemzeti Színházban valósult meg.

⁴⁴ A Győri Balett műsora alapján. Elérhető: <https://gyoribalett.hu/musor/>

21. táblázat
A könyvtárak főbb adatai a nagyvárosokban (2014)

Város	Könyvtárak száma	Könyvtári egységek száma	Regisztrált felhasználó	Személyes (helybeni) használat összesen	Tárgyév december 31-i állománya
Debrecen	18	32	153 693	1 539 146	7 794 981
Győr	15	23	34 387	544 015	1 320 865
Kecskemét	15	25	47 188	540 704	1 021 920
Miskolc	8	16	53 930	560 800	2 660 473
Nyíregyháza	11	18	26 038	228 201	1 480 225
Pécs	11	18	51 741	856 138	2 862 183
Szeged	10	24	82 197	1 013 078	3 116 297
Székesfehérvár	18	25	19 644	206 771	1 171 129
Budapest		380	671 708	4 765 759	37 796 517
Összesen	106	181	468 818	5 488 853	21 428 073

Forrás: Kulturális Statisztika 2014 könyvtárakra vonatkozó adatai alapján a szerző saját szerkesztése

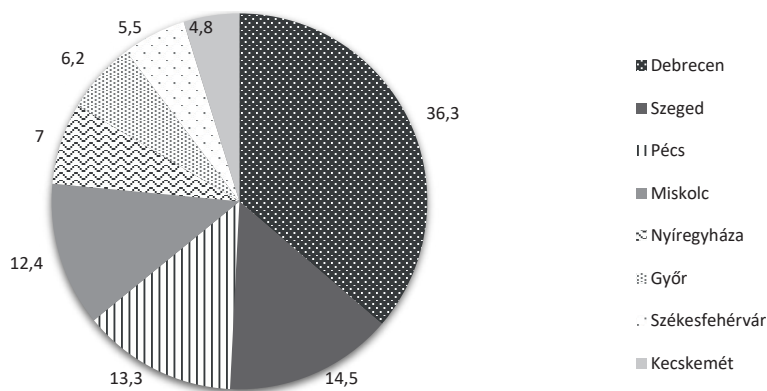
Az adat, amely szerint a nyolc nagyváros *helybeni könyvtárhasználata* megelőzi a főváros könyvtárainak használatát a tárgyévben, részben abból következik, hogy a városokban működő könyvtárak városonként eltérő, de minden esetben kiterjedt szakmai profillal rendelkeznek. Nagy arányban találunk szakkönyvtárakat is a városokban. A Magyar Tudományos Akadémia szakkönyvtárai a tárgyaló városok közül Győrben, Debrecenben, Pécsen és Szegeden találhatók meg. Debrecenben továbbá üzemel a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára, amely a Széchenyi Könyvtár mellett *országos gyűjtőkörű könyvtárként* van nyilvántartva. A város gyűjteménye így 7 794 981 darab dokumentumra rúgott a tárgyévben, amelyből több mint 6 millió tétel az említett könyvtár állománya. A városban összesen 18 könyvtár 32 tagintézményt üzemeltet. A város összes regisztrált felhasználója 153 693 fő.

Debrecen mellett további magas regisztrált felhasználószámot találhatunk a *többi egyetemi városban* is. Hiszen – ellentétben a színházaknál és múzeumoknál tapasztalt mobilitással – a könyvtárak esetében elmondható, hogy ezek leginkább *lokális használatú intézmények*. Tehát azokban a városokban, amelyekben egyetem található, a könyvtárak használata aktívabb, mint az egyetemmel nem rendelkező városokban. Az általunk elemzett nyolc város mindegyike egyetemváros, azok egyetemi profiljai azonban eltérnek egymástól, csakúgy, mint a diákság száma. Ez a regisztrált felhasználók számában is bizonyítást nyer.

A legjelentősebb, hatmilliós dokumentumállománnyal és 121 000 regisztrált felhasználóval a debreceni egyetemi intézményt állomány és használat terén a Pécsi Tudományegyetem Könyvtára követi a maga több mint 1,5 milliós állományával és majdnem 30 ezer fős regisztrált olvasójával. Ehhez adataiban nagyon hasonló a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtára.⁴⁵ Továbbá jelentős hatása van még a városi könyvtárforgalomra a Miskolci Egyetem Könyvtárának és levéltárának, ahol a több mint egymillió könyvtári dokumentumállományt közel 12 ezer regisztrált felhasználó hasz-

⁴⁵ A Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárának 28 500 regisztrált felhasználója volt tárgyévben, továbbá 1 816 745 darabból álló dokumentumgyűjteménye.

nálja. A győri Széchenyi István Egyetem könyvtárának 10 ezer felhasználója és 300 ezer körüli állománya van.

17. ábra

A könyvtári állomány megoszlása a nyolc nagyvárosban (2014, %)

Forrás: Kulturális Statisztika 2014 könyvtárakra vonatkozó adatai alapján a szerző saját szerkesztése

A városok összesített dokumentumállománya és könyvtárhasználata arányosan tükrözi a városok *egyetemi vonatkozású* felhasználói arányait. Az állomány százalékos megoszlásában a nyolc nagyváros között a sort Debrecen és Szeged vezeti csakúgy, mint regisztrált felhasználók tekintetében. Pécs és Miskolc a harmadik és a negyedik helyen váltja egymást a két vonatkozásban. Érdekes megfigyelni, hogy a fennmaradó négy város a teljes könyvtári állománynak csupán a negyede felett rendelkezik.

A nagyvárosok mindegyikében működnek *irodalmi folyóiratok*,⁴⁶ ezeket irodalmi társaságok, a megyei jogú városok, a megyei önkormányzatok alapították és részben működtetik, egyben igénybe vesznek országos támogatásokat. Ezek a művészeti szellemi fórumok nemcsak a helyi irodalmi, művészeti élet bemutatást végzik, hanem országos kitekintésűek, így fontos részét képezik a nemzeti művészeti szcénának.

7.3.1. A Debreceni Irodalmi Napok és a Győri Könyvszalon

A városok lakóinak *irodalmi affinitását* nehéz statisztikai adatok alapján kimutatni. A könyvtári használat önmagában nem mintázza az irodalom iránti nyitottságot, hiszen a statisztikák a kölcsönzött könyvekről és a helybeni könyvtárhasználatról stílusokra lebontott kimutatást nem tartalmaznak. Továbbá fontos kiemelnünk, hogy az egyetemek nagy hatással vannak a városok könyvtárhasználatára, és az egyetemisták száma nem elhanyagolható az összes

⁴⁶ A nagyvárosokban megjelenő irodalmi folyóiratok: *Alföld* (1954) Debrecen, *Műhely* (1978) Győr, *Forrás* (1974) Kecskemét, *Vörös Postakocsi* (2007) Nyíregyháza, *Műút* (2007) Miskolc, *Jelenkor* (1958) Pécs, *Tiszatáj* (1948) Szeged, *Vár* (2016) Székesfehérvár.

regisztrált használó körében. Így a könyvtárhasználat irányt mutathat, de megfelelő indikátornak nem bizonyul a városokban zajló irodalmi életről.

Az irodalmi élet aktivitásáról a városokban sokkal jobban tanúskodnak az ott található könyvesboltok, kulturális klubok, az azok által bemutatott könyvek, szervezett programok mennyisége és minősége; továbbá a különböző irodalmi témákat érintő fesztiválok. Ilyen például az *Ünnepi Könyvhét*, amely országos kiterjedésű program, ehhez mindegyik általunk vizsgált város csatlakozott, és évről évre megszervezi a maga vásárral egybekötött könyvhétét.

Empirikus kutatásunk során *Debrecen* emelkedett ki mint az irodalmi életet aktívan művelő város, hiszen itt az Ünnepi Könyvhéten túl *Költészeti Fesztivált* is szerveznek. Továbbá 1971 óta minden évben megrendezik a Debreceni Irodalmi Napokat. A szervezők a rendezvény fesztiváljellegét domborítják ki, vagyis céljuk az élő irodalom megjelenítése a város különböző helyszínein. Az évente megrendezésre kerülő fesztivál minden évben más tematika mentén szerveződik. 2016-ban a téma a *siker* volt, 2017-ben a *hitvallás és az irodalom*, 2018-ban pedig a *kultusz mibenléte* volt a téma. Nyilvános statisztikát az esemény látogatottságáról alig találtunk. Így az éves eloszlással, progresszióval kapcsolatban összehasonlításokat nem tudunk tenni. A 2016-os adat alapján az esemény 1 538 résztvevőt számolt a fizetős és az ingyenes eseményeken egyaránt.

A *Győrben* 2001-től évente megrendezésre kerülő *Győri Könyvszalon* szintén azon rendezvényekhez kapcsolódik, amelyek egyediek, különlegesek, s az irodalom népszerűsítésére és az alkotók, művészek megismertetésére szolgálnak. Számos kiadó vonul fel műveivel, de megismerhetők a helyi kiadványok és azok szerzői is. Folyamatos könyvbemutatók, művészeti akciók kísérik a rendezvényt. A Győri Könyvszalon alkotói díját 2002-től adják át a győri könyvtárakban legolvasottabb szerzőknek, 2017-től már művészeti díjat is létesítettek, döntően életművekre. Különlegessége a rendezvénynek, hogy 2015-től *Kortársjátékok* címmel drámaíróversenyt rendeznek három felkért alkotóval, és a rendezvény alatt az elkészült műveket színre is viszik, mindig nagy sikerrel.

7.4. A képzőművészet és a múzeumok

Vidéki nagyvárosainknak összesen 52 *múzeuma* van, amelyek 80 *kiállítótérrel rendelkeznek*. A tárgyévben a kiállítóterek 476 állandó és időszakos kiállítást mutattak be 1 117 089 nézőnek (22. táblázat). Ahogy a színházak esetében is elmondható, úgy a múzeumoknál is látható, hogy a főváros múzeumprofiljával egyik város sem tud vetélkedni, de ez nem is céljuk.

A kiállításlátogató közönséget mindenesetre megosztja, vagy szokásaikat vizsgálva (BORSOS 2007) inkább azt mondanánk, hogy megváltozik a fővárosi és a lokális múzeumi kínálat diverzitása. Hiszen mind a színházak, mind a múzeumok közönségére jellemző széles látókörű gondolkodás miatt kultúrafogyasztásuk nem korlátozódik egy térségre, hanem kulturális éhségük kielégítése érdekében ezen közönség nyitott a más városokban zajló tárlatok meglátogatására is. Így a budapesti nézőszámok alatt – amely az összes látogató tekintetében tárgyévben 3 478 256 fő volt – nemcsak a lokális nézőszámokat értjük, hanem a a programok által vonzott, a városba látogató nézőket is.

22. táblázat

A múzeumok jellemzői a nagyvárosokban (2014, db, fő)

	Múzeumok száma (db)	Múzeumi egységek száma (db)	Műtárgyak száma (db)	Látogatók száma (fő)
Debrecen	5	5	87 679	111 471
Győr	2	12	16 399	36 433
Kecskemét	5	10	82 271	117 538
Miskolc	6	11	53 226	297 627
Nyíregyháza	6	6	47 976	112 766
Pécs	6	18	16 665	166 796
Szeged	8	11	128 182	150 346
Székesfehérvár	14	17	26 340	124 112
Budapest	70		29 490 088	3 478 256

Forrás: Kulturális Statisztika 2014 múzeumokra vonatkozó adatai alapján a szerző saját szerkesztése

Azonban a közönség ugyanennyire igényli a számukra kedves kiállítási *kínálat lokális jelenlétét*. Ez megkövetel egyfajta diverzitást, ami nem mindig jellemző városaink kiállítási profiljára. A fentebbi meghatározásból is kitűnik, hogy a kulturális örökségünk tárgyi emlékeit bemutató intézmények között a bennük őrzött, bemutatott anyag terén meglehetősen *nagy a diverzitás*. Az általunk elemzett nyolc város esetében sincsen ez másképp. Itt leginkább a múzeumi kínálatra gondolunk, hiszen a múzeumok nagy része „a kulturális javak egy meghatározott csoportját, illetve egy témát érintő gyűjtőkörrel”⁴⁷ rendelkezik.

7.4.1. Miskolci Grafikai Triennále

Miskolc a városok összes látogatójának 26%-ával, 297 627 fővel a városok közül a vizsgált évben élen járt a látogatószám tekintetében. Itt a látogatók nagy része (100 ezer fölötti létszám) a Herman Ottó Múzeumot és a Miskolci Kulturális Nonprofit Kft.-t látogatta meg. Az utóbbi intézmény ifjúsági házként definiálja magát honlapján, és ekként is üzemel. Koncertek, előadások mellett elmondható, hogy kiállítási profiljuk is impozáns statisztikailag, azonban szakmailag nem említhető egy lapon az említett múzeummal, ahol az ásványtáron, a képző- és iparművészeti gyűjteményen keresztül a néprajzi gyűjtemény is megtalálható, ahogy külön tagintézményében, a Miskolci Galériában található releváns kortárs művészeti anyagot 48 516-an látogatták meg a tárgyévben 41 időszakos és 3 állandó kiállítás keretében.

Ezen túl Miskolc háromévente megrendezi a több mint fél évszázados múltra visszatekintő *Miskolci Grafikai Triennálét* (röviden GrafiTri), a magyar grafika egyik legrangosabb fórumát. Az 1961-ben, Feledy Gyula grafikusművész kezdeményezése nyomán (*Szombaton kezdődik a GrafiTri – XXVI. Miskolci Grafikai Triennále* 2014) létrejött szemle eredetileg kétévente, biennáléként került megrendezésre azzal a céllal, hogy reprezentatív bemutatkozási lehetőséget nyújtson a hazai grafikusművészek számára, és bizonyítsa a művészi sokszorosított grafika autonómiáját (Révész 2014).

⁴⁷ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről; 47. § (1) A tematikus múzeum.

A triennálé a magyar grafika megújítása mellett nagyban hozzájárult a miskolci képzőművészeti élet megújításához, a szemle szervezői és a miskolci művészek alkotta szellemi műhely létrejöttéhez, a Miskolci Galéria gyűjteményének folyamatos frissüléséhez és nem utolsósorban ahhoz, hogy Miskolcot a *grafika fővárosaként* emlegetik.

7.4.2. Pécs és a Zsolnay Kulturális Negyed

Nézőszám tekintetében a második legnépszerűbb város Pécs volt a vizsgált évben. Itt hat intézmény 18 tagintézete 160 ezer fölötti látogatószámot vonzott. Érdekes megfigyelni, hogy nagyon hasonlóan, 20–20 ezer fő körüli látogató nézte meg a Janus Pannonius Múzeum Viktor Vasarely Gyűjteményét, a Zsolnay Kerámia Kiállítást és a Martyn Ferenc Múzeum – Modern Magyar Képtár Nemzetközi Gyűjteményét. A Modern Magyar Képtár 20. századi állandó kiállítására pedig ennek másfélszerese, 37 ezer körüli látogató váltott jegyet. A látogatók által preferált kiállítóterekről így elmondható, hogy Pécsen a 20. századi és a kortárs művészeti fókusz dominál.

Pécs emellett egyetemi város, amely művészeti karnak is otthont ad. Ez a 2010-es Európa Kulturális Fővárosa program keretében létrehozott *Zsolnay Kulturális Negyedben* üzemel – többek közt. A 2014-ben hungarikummá nyilvánított negyed a Pécs2010 Európa Kulturális Fővárosa program keretében jött létre. A régi Zsolnay Porcelángyár területén álló épületek rekonstrukciója és az új épületek felhúzása, a több mint 5 hektáros terület kialakítása 11 milliárd forintos beruházás volt.

A kortárs művészet bemutatására is létesült kiállítótér, az *m21 Galéria*, amely jelenleg főleg az egyetem művészeti karán tanuló diákok bemutatkozási színtere. Az m21 ugyan impozáns tér, azonban művészeti koncepció még nem fogalmazódott meg körülötte. Az m21 a Pécsi Galéria utódgalériájaként van a diskurzusban.⁴⁸ A tér kurrens része lehetne Pécs képzőművészeti életének, azonban egyelőre nem látszik, hogy a Pécs2010 Európa Kulturális Fővárosa program keretében megvalósult kiállítótér programigazgatása kialakult volna.

7.4.3. Debrecen és a MODEM

Debrecen meglehetősen kevés múzeumi egységgel, azaz öt intézménnyel és ezek öt épületével rendelkezik. Azonban meglepő, hogy a statisztika nem listázza külön a MODEM *Modern és Kortárs Művészeti Központot*, amely Debrecen – és a vidék – egyetlen releváns, korszerű kortárs művészeti múzeuma. A múzeum tárgyévben a Déri Múzeum intézménye volt, azonban fizikailag ettől eltérő épületben volt megtalálható.

A MODEM 2006-ban nyitotta meg kapuit képzőművészeti kiállításokkal és társművészeti programokkal. Az épület három szinten, 3000 m² területű kiállítóterén jelentkezik időszaki és állandó tárlatokkal. A kiállítótér ad otthont az Antal–Lusztig-gyűjteménynek, amely magángyűjtemény 4500 darabját Antal Péter nagyapja, Lusztig Sámuel alapozta meg,

⁴⁸ A Zsolnay Negyed weboldala elérhető: www.zsolnaynegyed.hu/

aki az 1920-as évektől kezdve vásárolt műtárgyakat. Emellett a MODEM a 20. századra és a kortárs művészekre fókuszáló tárlatokat szervez.

A múzeum 2018-ban 314 millió forintos összköltségvetésből gazdálkodhatott. Továbbá szervezeti átalakításokat is végeztek, amely szerint a MODEM öttagú művészeti tanácsot tart fenn, amely az intézmény önálló kiállításainak stratégiájáért, azonfelül az egész intézmény újrapozicionálásáért felelős. Az intézmény célja egyfajta regionális identitás megfogalmazása a környező országok közelsége okán.

7.4.4. A múzeumok

A nagyvárosok múzeumai *állandó és időszakos kiállításokkal* is várják a látogatókat. Az állandó kiállítások a múzeumok gyűjteményi anyagát mutatják be. Ezeket általában pár évente a múzeumok újrendezik, azonban a statisztikában több példát is láttunk arra, hogy akár egy vagy két évtized is eltelik két rendezés között. Ezzel ellentétben az időszakos kiállítások a múzeum által szervezett olyan tárlatok, amelyek a múzeum profilját, érdeklődési körét ki-fejező, azt kiegészítő, egy meghatározott időkeret alatt látogatható bemutatók (23. táblázat). Ezek ugyan készülhetnek a múzeum gyűjteményi anyagából is, de gyakorta kölcsönzések útján kerülnek a múzeumhoz a bemutatott darabok, és van úgy, hogy az egész kiállítás is (például az utazó kiállítások vagy egy művész bizonyos életperiódusát bemutató kiállítás esetében).

23. táblázat

Az állandó és időszakos kiállítások aránya a városokban (2014, db, fő)

	Összes kiállítás (db)	Állandó kiállítások (db)	Időszakos kiállítások (db)	Állandó kiállítások látogatóinak száma (fő)	Időszakos kiállítások látogatóinak száma (fő)
Debrecen	28	8	20	23 820	87 651
Győr	64	21	43	20 098	16 335
Kecskemét	69	14	55	35 336	82 202
Miskolc	110	38	72	244 511	53 116
Nyíregyháza	61	20	41	64 851	47 915
Pécs	41	18	23	85 525	81 271
Szeged	42	23	19	22 206	128 140
Székesfehérvár	61	28	33	81 401	42 711

Forrás: Kulturális Statisztika 2014 múzeumokra vonatkozó adatai alapján a szerző saját szerkesztése

Az állandó és időszakos kiállítások aránya eltérő a városok múzeumainak tükrében, de elmondható, hogy az *időszakos kiállítások vannak többségben*.⁴⁹ A legtöbb időszakos kiállítást Kecskeméten szervezték a tárgyévben. A kiállítások 79,7%-a volt időszakos tárlat. Ugyanez Debrecenben 71,4%, Győrben 67,2% volt. A magasan a legtöbb kiállítást szervező város,

⁴⁹ Szeged volt az egyetlen kivétel a tárgyévben, azonban az időszakos kiállítások száma itt is majdnem elérte az összes kiállítás felét.

Miskolc kiállításai között is az időszakos tárlatok domináltak. A város múzeumai által szervezett 110 tárlat közül 72 volt időszakos kiállítás.

A statisztikák alapján az állandó és az időszakos kiállítások látogatóinak arányában nagy eltéréseket találhatunk. Debrecen, amely vezette a sort az időszakos kiállítások arányában, visszaigazolja időszakos kiállítási fókuszát az ezt látogató közönség arányában is. Hiszen a 111 472 látogatójának 78,6%-a váltott jegyet a város időszakos kiállításaira. Kecskemét hasonló arányokat mutat. Azonban Szeged estében nagy eltérés látható, hiszen itt az összes kiállítás 45,3%-a időszakos kiállítás, viszont az összes látogató 85,2%-át ezek a kiállítások vonzzák. Miskolcon ellenben fordított az arány. Itt a magas számú időszakos kiállításra a látogatók csupán 17,8%-a váltott jegyet.

Az időszakos kiállításokról összességében elmondható, hogy ezek azok a tárlatok, amelyek vonzóak a lokális, művészetet kedvelő közönség számára, továbbá az országos közönség mobilitását is ezek serkentik. A városokba érkező, turisztikai indíttatású múzeumlátogatók minden valószínűséggel nagy százalékban megelégednek az állandó kiállításokkal, azonban számukra is vonzó a nivós időszakos kiállítások megléte, mivel ezek reprezentálják a városok kulturális érzékenységét.

Ugyan nem tartozik a képzőművészeti attraktivitásokhoz, de a nagyvárosok *műtárgypiaci* jelezheti az egyes városok lakosságának művészeti tárgyak iránti hajlandóságát, egyben időszakonként számottevő vonzerőt is képviselhet. A műtárgypiacot négy dimenzióban vizsgáltuk, így a kereskedelmi galériák, a művészeti termékeket aukcionáló intézmények, a működő régiségboltok száma és a bejegyzett régikönyv-kereskedések (antikváriumok) eloszlása alapján. (24. táblázat)

24. táblázat

A műtárgypiac egységei a nagyvárosokban (2018, db)

Városok	Kereskedelmi galéria	Aukciósház	Régiségbolt	Antikvárium	Összesen
Debrecen	4	1	1	9	15
Győr	7	1	6	2	16
Kecskemét	2	1	1	6	10
Miskolc			4	3	7
Nyíregyháza	4		1	3	8
Pécs	8	2	5	3	18
Szeged			6	5	11
Székesfehérvár	1		1	3	5
Összesen	26	5	25	34	90

Forrás: VÁRNAI 2019 adatai alapján a szerző saját szerkesztése

VÁRNAI (2019) gyűjtése alapján rendeztük a nagyváros műtárgypiaci egységekkel való el-látottságát, ami megjeleníti a kulturális piac sajátos szegmensének szerkezetét, eloszlását, egyben a nagyvárosokban élők fogyasztói affinitását is kifejezi a műtárgyakhoz, az antik tárgyakhoz, a relikviákhoz. A fővároshoz mértén nem regisztrált a szerző jelentős számú piaci szereplőt a nyolc nagyvárosban. Azokban a centrumokban emelkedik ki az egységek jelenléte, ahol már korábban is *országos hírű régiségpiac működött*, vagy a művészeti tevékenység domináns. Gondolunk itt Pécsre, ahol a Pécsi Vásár már évtizedeken át kiemelkedő

forrása volt az antik tárgyak iránt rajongóknak, így aztán állandó régiségkereskedelmi egységek is megtelepedtek. Napjainkban Miskolc működteti az országos elismertségű Régiségvásárt, ami szintén megmutatkozik az állandó üzletek jelenlétében. A *kereskedelmi galériák* viszonylag nagy száma mögött az is meghúzódik, hogy ezen egységek több tevékenységet végeznek, így többségüknél megélhetésként képkeretezést is vállalnak, s a műtárgy-értékesítés csak kiegészítő üzletágként művelik. Nem számottevő a nagyvárosokban a kimondottan művészeti termékeket értékesítő *tradicionális galériák* száma, ezek többsége egy-egy helyi művész alkotásaira fókuszál, vagy néhány esetben kommerciális műalkotások értékesítését végzik. A műtárgypiac nagy fokú budapesti koncentrációját jelzi, hogy a nagyvárosokban műtárgyak *aukcionálásával* foglalkozó érdemleges (tartósan a piacon lévő) vállalkozások csak Debrecenben és Győrben találhatók. Nem lehet megfedkezni arról, hogy a jelentősebb egyetemi városok az *antikváriumok* kiemelkedő bázisai voltak, vannak a szakkönyvek értékesítésének terén (Debrecen, Szeged). Összességében elmondható, hogy a műtárgyak értékesítése nem érdemleges a nagyvárosokban, a kulturális fogyasztás ezen kvalifikált szegmense minden vonatkozásban a fővárosban koncentrálódik.

7.5. A kultúra jelenléte a nagyvárosokban

Egy város kulturális potenciálja annak *kulturális kínálatából* mérhető le. Az elemzett nyolc magyarországi város mindegyikében megtalálhatók a *kultúra alapvető terei*; intézményrendszerük aktivitása – legalábbis a vizsgált három ágban – magas. Ez köszönhető a városok közművelődési feladatokat ellátó intézményeinek, továbbá az ezeken kívül működő – de gyakorta önkormányzati vagy állami szinten támogatott – intézményeknek, amelyek tematikus események, fesztiválok formájában töltik meg kulturális produktummal a városok életét.

Empirikus kutatásunk kimutatta, hogy ezen intézmények olyan kulturális szektorra épülnek, amely a város kulturális identitásának esszenciális része. Így a színjátszás terén három várost emeltünk ki. Statisztikáink mind Pécsen, mind Szegeden, mind pedig Győrben jelentős *színházeletet* regisztráltak. Ezen túl mind a három város rendelkezik *speciális produktummal* is az adott területen. Pécsen ilyen az évente megrendezendő színházi találkozók, a POSZT (Pécsi Országos Színházi Találkozó, 2001 óta), Szegeden a Szegedi Szabadtéri Játékok (1931 óta), Győrben pedig a Győri Balett (1979 óta) rendezésében a Magyar Táncfesztivál (2004 óta). Az intézmények Pécs és Szeged esetében organikusán, a meglévő közegből nőttek ki reflektálva a lokális kultúrafogyasztók igényeire. Így váltak országosan ismert nemzetközi fesztiválokká, amelyek mindkét város esetében erősen hatnak a város kulturális vonzására. Győrnél viszont a balett az elmúlt negyven évben beépült a város kultúrájába, magas, nemzetközileg is minősített színvonalával a város hírnevét erősítette, annak elfogadottságát jelentősen alakította.

Kutatásunkból kitűnik, hogy az *irodalomfogyasztás* területe nehezebben mérhető; csakúgy, mint az ágazatnak a városi térre gyakorolt kulturális hatása. Hiszen ellenben a színház- vagy a múzeumlátogatással, az irodalomfogyasztás területisége nehezen kimutatható – legalábbis az általunk elérhető statisztikák alapján. Főképpen a 21. században, ahol az irodalom az offline csatornákon túl az online térben is terjed – természetesen ugyanez elmondható az összes többi műfajról is.

A *könyvtárhasználat* reprezentatív adat lehetne az irodalomfogyasztásra, azonban megállapíthatjuk, hogy az egyetemmel rendelkező városok esetében a könyvtárhasználat legnagyobb része az egyetemi könyvtárakhoz köthető. Könnyen feltételezhetjük tehát, hogy az egyetemek diákjai a könyvtár azon szekcióinak kapacitásait merítik ki, amelyek tanulmányaik részét képezik.

Éppen ezért a városok irodalmi fogékonyságát, fogyasztását szintén a kutatás empirikus fázisában, a tematikus irodalmi fesztiválok mentén vizsgáltuk. Itt a városok mind-egyikében megrendezendő Ünnepi Könyvhéten túl csekély számban találtunk releváns eseményt. A Debreceni Irodalmi Fesztivált emeltük ki mint üdvözlendő példát az irodalom szélesebb körű terjesztésére, azonban adat híján a fesztivál elérésének mértékét kimutatni nem állt módunkban. A Győri Könyvszalón (2001 óta) évente megrendezésre kerülő eseménye a hazai irodalomnak, valamint a regionális kulturális életnek.

A *képzőművészet* színhelyeit vizsgálva elmondhatjuk, hogy a képzőművészet iránti érdeklődés – csakúgy, mint a színházaknál – könnyebben mérhető statisztikai úton, mint az irodalom iránti affinitás. A múzeumok vonatkozásában megállapítottuk, hogy az időszaki kiállítások azok, amelyek a lokális tömeget vonzzák, emellett a belföldi turizmust is egyaránt serkentik. Továbbá láthatóvá vált, hogy a közművelődési feladatokat ellátó intézményrendszer új elemei vagy tradicionális időszak programjai ott működnek – ugyanúgy, mint a színházak esetében –, ahol az adott kulturális ágazat és a közönség kapcsolata aktív. A képzőművészet vonatkozásában így a pécsi Zsolnay Negyedet, a debreceni MODEM-et és a miskolci Grafikai Triennálét emeltük ki.

Az általunk empirikus úton vizsgált intézmények, események és fesztiválok mind-egyikéről elmondható, hogy a *magasművészet* körébe tartozik. Az ilyen produktumokat a minőség, a magas szakmai relevancia jellemzi. Így tudnak értéket teremteni, bizalmat ébresztetni a fogyasztóban, és a városi imázs meghatározó részévé válni.

A fogyasztó olyan tartalmakat preferál, amelyek egyediek, és amelyeken keresztül ő is kifejezheti saját egyediségét. Ha ezt a gondolatot távlatban vizsgáljuk, akkor elmondható, hogy a *városok egyediségét* is a különleges, nívós programok erősítik. Az események, intézmények, amelyeket empirikus elemzésünk során bemutattunk, mind ilyen magas szakmai háttérrel rendelkező programok, amelyek a városok védjegyévé váltak. A fogyasztók ezzel azonosítják a várost, és olyan értékeket kapcsolnak a városhoz, amelyeket ezek a különleges programok hordoznak. Hiszen ezek az események nem pontszerűen hatnak a városok imázsára, hanem működésükkel, relevanciájukkal meghatározzák a városok arculatát. Ez azon városokban tud igazán sikeres lenni, ahol az ezekhez hasonló professzionális szakmai események központi szerepet foglalnak el a *város kulturális stratégiájában*.